

أحكام التمريض في الفقه الإسلامي

إعداد

فريال محمد رجا الجمال

المشرف

الدكتورة جميلة الرفاعي

قدمت هذه الرسالة استكمالاً لمتطلبات الحصول على درجة الماجستير في
الفقه وأصوله

كلية الدراسات العليا

الجامعة الأردنية

تعتمد كلية الدراسات العليا
هذه النسخة من الرسالة
التوقيع... التاريخ...

آب، ٢٠٠٧

قرار لجنة المناقشة

نوقشت هذه الرسالة (أحكام التمريض في الفقه الإسلامي)
وأجيزت بتاريخ ٢٠٠٧/٧/١ م.

لجنة المناقشة

التوقيع

د. جميلة
د. عبد الله
د. د. (صالح)
د. محمد

أعضاء لجنة المناقشة

الدكتورة جميلة عبد القادر الرفاعي (مشرفة)
أستاذ مساعد / الفقه وأصوله
الدكتور عبد الله علي الصيفي
أستاذ مساعد / الفقه وأصوله
الدكتورة فريال أحمد هياجنة
أستاذ مساعد / تمريض باطني - جراحي
الدكتور أحمد مصطفى القضاة
أستاذ مشارك / فقه مقارن (جامعة إربد الأهلية)

تعتمد كلية الدراسات العليا
هذه النسخة من الرسالة
التوقيع: ..... التاريخ: ٢٠٠٧/٧/١

الإهداء

إلى والديَّ الأعزاء .....

إلى زوجي الذي ساندني .....

إلى أطفالتي الذين تحملوا معي عناء البحث والدراسة

عمر ومحمد وميار .....

إلى إخواني وأخواتي جميعهم

إلى كل من رضي بالله رباً وبالإسلام ديناً وبسيدنا

محمد صلى الله عليه وسلم نبياً ورسولاً .....

إلى كل من كان له فضل في تعليمي

أهدي هكنا العمل المتواضع .....

كساعياً لله عز وجل أن يقبلنا ويغفر لنا يوم لا ظل إلا ظله

فريال محمد رجا الجمال

هم جميعاً كل الاحترام والتقدير

( ) .

::

		.
		.

	:	.{ }
	:	.{ }
	:	{ }
	:	.{ }
	:	{ }
	:	{ }
	:	{ ... }
	:	.{ }
	:	{ }
	:	.{ }
		{ }
	:	{ }
	:	.{ }
	:	{ }

	:	.{
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	{...}
	:	{
	:	.{
	:	.{
	:	}
	:	.{...}
	:	}
	:	{
	:	{ ..... }
	:	}

		{
	:	.{ ...}
	:	}
	:	{
	:	}
	:	.{ ...}
	:	}
	:	{
	:	{ ... }
	:	}
	:	{ ... }
	:	}
	:	{
	:	}

	:	}
	:	{
	:	{ ... }
	:	{ ... }
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	{ ... }
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	{.....}

	:	{
	:	{ ... }
	:	{
	:	{
	- :	* {
	- :	* {
	:	{
	:	{
	:	{

	:	}
	:	{
	:	.{ }
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	{ ... }
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{
	:	}
	:	{

	:	.{ }
	:	{ }
	:	{ }
	:	.{ }
	:	{ }
	:	{ }
	:	.{..}
	:	{ ...}
	:	{ }
	:	.{ }
	:	{ }
	:	{ }

	:	{ }
	:	{ }
	:	{ }
	:	{ ...}
	:	{ }
	:	{ }
	:	{ }
	- :	} { }
	:	{ ...}
	:	{ }
	:	{ }
	:	{ }
	- :	{ }

	" "
	- - " "
	" "
	" . - - " "
	" "
	" "
	" - - " "
	" "
	" "
	" "
	" "
	" "
	" "
	:" "
	" "
	" "
	" . " "
	" - - . . . " "
	" "
	" "
	" "

-

( ) ...

( )

-

-

...

( )

( )

:( )

} : : :
.(:) {

( )

.( )

.( )"

.( )"

":
":

: ( )

( )

: ( )

...} :
: .(:) {

) {..

} :

.(:

.( )

" : -

.( )" :

( )

( )

( )

( )

" :

-

"

"

( )

:

( )

( )

( )

( )

" :

-

:

:

( )

:

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( ) " " -

( ) " " -

" :

( ) " ..... ( ) ..... " "

( ) " " "

( ) " " -

:

: ( )

: ( )

: ( )

: ( )

: ( )

: ( )

: ( )

: ( )

( )

-

-

:

...

}

.(:) {

"

.( )"

" :-

.( )"

: ( )
( )

/ ( )
/ ( )

:(/)

) { } :
 } : ... (:
 . (:) {
 " _ - _ ( ) "
 :) :- - .
 . ( )
 } : .
 / ( )
 / ( )

) { .(:) { } : .

.(:

}: .

.)

.(:) {

( ) :

.)

.(:) {

}: .

_____ ( )

/ / ( )

Chapman; J.C; and G.S. counts; "

principles of Education; ;P: ( )

( ) " " : -
( ) " " : -

.. } :
(:) {

:
} :

(:) {

:
:( )
"() ...

( )
( )

/ : ( )

( )

" :
 " ( ) ...
 } :
 {
 . (:)
 } :
 - - . (:) {
 } :
 . (:) {
 " : -
 . ( ) "
 } :
 . (:) {
 _____
 ( )
 ( )

.
 :
 .( )"
 .
 " : -
 } :
 .(:) {
 :
 :
 ... } :
 .(:) {
 } :
 {
 .(:)
 /
 _____
 ( )

{ ... } :
(:)

:

":-

-

.( )"

-

-

:

":

( )"

:

"

.( )

":

".( )

-

/

/

( )
( )

-

/

( )

∴

( )

/

:

( )

( )

" :

( )"

( )

-

-

-

":-

( )"

( )

"

"( )

:

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

:
 .
 ( )
 :
 .
 : ( )
 - ( )
 ( )"
 " :-
 } :
 . (:) { .
 ( )
 " :-
 ( )"
 " :
 - - :
 ( )
 _____
 ( )
 / ( )
 : ( )
 / ( )
 / ( )
 : ( )

١٠٠

١٠١

١٠٢

١٠٣

١٠٤

١٠٥

١٠٦

١٠٧

١٠٨

١٠٩

{ : .
(:)

"
" ( )

( )

:

/ ( )

: ( )

/

( )

:"

( )"

( )

( )"

:"

..

- -

:-

-

( )

( )"

/

( )

/

( )

:

( )

( )

/

( )

/

:

( )"

:
( )

" :-

( )

:

( )

( )

( )

( )

:

:

:

:

:

: ( )

/

/

/

/

/

:

:

:

:

:

:

- /

: ( )

( )"

"

:

)

( )..

( )

(

-:

( )

-

-

( )

-:

-

( )

( )

( )

( )

( )

... ( ) " :-

( ) :

( ) :

( ) :

( ) :

...} :
(:) {

"

/ / ( )
/ / ( )
/ / ( )
/ / ( )
/ / ( )

( ) :

.( )"

.( )"

:" - -

-

.( )

:

-

:

:" - -

.( )"

* ...} :

{

.(:) {

.(- :)

...} :

( )

( )

( )

( )

( )

( )

- :
 { } :
 { . (:)
 :
 .
 ( )
 . ( )
 .. } :
 . (:) {
 . (:) { } :
 :
 .
 _____
 : ( )
 : ( )

( )

. ( )

. ( ) "

. ( ) (

( ) .

":

) :-

:

:

. ( )

:

. ( )

. ( ) "

"

:

" :

. ( ) "

/

:

/

... ( )

... ( )

... ( )

... ( )

... ( )

... ( )

... ( )

... ( )

..()

..()

...

..()

..()"

" :-

:-

..

..

:

:

..()

:

..

..()
..()
..()
..()
..()

.. - / ( )

«() ...»

()

()

:

:( ) :

()

( ) :

( )

()

()

:

...}

.(:) {

/

( )
( )
( )
( )
( )
( )
( )

":-
( )"

} :

: -

.(:) {

:

.( )

:

: .

}

} : .(:) {

.(:) { ...

.( )

/

( )

: ( )
: ( )

/

( )

- /

» ( )

( )»

( )

( )

( )

:

:

: ( )
( )

: : ( )

(/)

/ .

( )

.(/)(/)

/ : ( )
: ( )

( ) - -

:

( ) /

( )

.() ...

:

-.():

} :

.(:) { ...

-.():

: ( )

: ( )

( )

} : .
(:) { ...

" :
( )"

( )"

:

.
. .
. . . .
. . . . .
. . . . . .
. . . .
. . . .
. . . .

( )
( )

(%)

- -

()

.( )

} :

.(:) {

: ( )

: ( )

- - - /

. :
 . :
 { ...} :
 .(:)
 :
 - -
 - -
 .( )"
 " :- :
 " :
 .( ) "
 .( )
 ...} : :
 .(:) {
 - -
 .( )
 ( ) :
 .( )
 _____
 / / ( )
 / / ( )
 / / ( )
 / / ( )
 / / ( )
 / / ( )

( )"

:

∴

-

-

( )

{ ...

} :

(:)

:

-

-

( )

/

/

( )

:

( )

( )

:-

-

( )"

( )

( )

"

( )"

...

( )

... ..

:

/

( )
( )
( )
( )
( )

( )

( )

-
-
-

}:

{ (- :)

:

:

- /

( )
( )

( )

( )

( )

( )

( )

:-

- ( )

:

: ( )

( )
( )
( )
( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

·	( )
/	( )
:	( )
/	( )
:	( )
:	( )
/	( )
/	( )
/	( )

( )

} :

.(:) {

:

( )

( )

:

}

.(:) {

:

.(:) { ..

..} :

} :

*

: ( )
: ( )

.(- :) {

:

.()

- -
.()

}:

) {

( )

.(:

:

. / -

_____

( )
( )

. - /

/

:

( )

.(:) { } :

:

) { .. } :

.(: :

:

) { ... } :

.(:

) { .. } :

.(:

.( )

:

}: :

.(:) { }

}: :

.(:) { }

{ ... } :

.(:)

( )

( )

”:

“( )

{

} :

.(:)

.( )”

( )

:

/

( )

/

( )

( )

( )

· - :

:- - ( )"

:- "

( )"

:

:

...} :

.(:) {

:

} :

.(:) {

( )

( )

( )

: ( )

) :
( )

-

-

) :

( )

:

( )

( )

:

:

( )

( )

( )

-

-

( )

"

}:

(:

) {

/

:

( )
( )

/
/
/

( )
( )

/

:

( )
( )

:

( )

/

( )

{ } :

( )

donotreplay@donotreplay.com ( )
// www.hadielislam.com

( )

:

:

( )

( )

":

" ( ) "

( ) "

" ( ) "

( )

( ) "

( )

:

/

/

/

( )

( )

( )

( )

( )

/

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )"

" :

"

" :

" : ( )

( )"

( )

" :

" ....

....

" : .....

" :

( )" ....

" :

( )"

:

.

_____ ( )

" " .

: ( )

( )

( ) - - ( )

: - " - " : ( )

- : : ( )

: : ( )

. : : ( )

. : : ( )

”:

.”(

”:

.”(

”:

.”(

.”(

.”(

.”(

.”(

”:

.”(

-

-

:

”(

/

:

”(

”(

/

”(

/

”(

/ /

”(

/

”(

/

( )

( )

:

":

( )

:

( )

( )

( )

":

( )

( )

":

( )

/

.

/

:

( )

:

( )

/

/

.

/

:

( )

:

( )

/

/

:

( )

/

/

/

:

( )

/ :

( )

/

/

( )

/

/

( )

:- " ( )

( )

( )

:

( )

( )

.... ( )

}:

. (:) {

./ / /

./ : ( )
/ : ( )

./ : ( )

./

( )

./

( )

:

:

( )

:

:

":

( )"

...

( )

:

:

( )

.	/	...	( )
-	/	...	( )
.	/	...	( )
.	/	...	( )
.	/	...	( )

" " :

."()

:"()

."()

:"()

:"()

()
()
()
()

( )

( )

:

-

...

(%)

( )

( )

( )

( )

":

-

-

...

_____ /

( )

//

: ( )
( )
( )

//

//

( )

( )

( )
( )

: -

-

..

-

(I.C.U)

( )

} :

) {

.(:

( )

NOVEMBER

No.

WHO: WEEKLY EPIDEMIOLOGY RECORD ( )

: ( )

:( )

{ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ } ( )

(:)

:( )

: ( )
: ( )

: { وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ
عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ
أَبْنَاؤِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ
النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا
الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} (سورة النور: ٣١)

( )

:

-

( )

/

/ : ( )
/ ( )

( )

" ( )"

..

( )"

:

":

( )"

:

( )

..( )

( )

..

..

/

( ) ( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )"

( )

( )"

( )
( )
( )
( )

:

.()

()

}:

.(:) {

:

...} :

.(:) {

:

( )

: ( )

- :

}:

.(:) { ...

...} :

.(:) {

":

.( )"

: ( )

( )

(/)

( )

( )

( )
( )
( )

." ( )

."

..."

." ( )

." ( )

." ( )

:"

:"

.. ( )
.. ( )

( )

( )

:

:

( )

( ) " :

( )

:( )

( )

( )"

:

:

:

: ( )

: ( )

( )

( )

( )

:

( )

( )

:

:

- - - - -

( )

:

( )

( )

( )

" .

( )"

" :

( )"

:

( )

( )"

... "

" :

( )"

-

-

: ( )

( )

( )

( )

/ ( )

/ ( )

/ ( )

/ ( )

( )

( )

( )

( )

... ( )
... ( )
... ( )
... ( )

( )

:

( )

( )

( )
( )
( )

( )

:

( )

(/ /)

(/ / / /)

: . //

)

: ...

(/ /)

:

:

:

:

:

( )

( )

( )

":

( )"

( )

:

:

:

:

:

:

:

..":

( )"

:

..

:

/

: ( )

( )

./

( )

./

( )

( )
( )

-
-

( )

"

( )

( )"

( )

( )

( )

: ( )
( )
( )
( )

/ / ( )

": / /

"

/ ( ) ( )
( )
( )
( )

( )

" "

( )

( )

( )

...} :

.(:) {

::

( )
( )
( )
( )

/

:

/

..

"

"

( )

:-

( )

( )

... "

":

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

)

.(

"

:

"

"

"

-

-

"

"

( )
( )
( )

( )

( )

( )

..

( )
( )
( )

:

( )

( )

( )

( )

( )

( )

- -

( )

( )

- /

( )

- /

( )

- /

( )

( )

( )

( )

( )

( )

:-

:

[http://aljazeeraatalk.net/upload/ /](http://aljazeeraatalk.net/upload/)

( )
( )
( )
( )

( )"

. ( )

-

. ( )

":

. ( )" ...

":

( )
( )
( )
( )

":
()"

.( )

.( )

.( )

.( )

.."

( )

( )

( )

( )

( )

/ /

... ( )

..

( )

( )

- -

...

" "

./ : ( )
( )
( )

( )

( )

:"

:"

"

:

( )

( )

"

"

"

"

( )

:"

( )

} :

) {

.(:

) {

} :

.(:

( )

( )

( )

( )

( )

( )

} :

.(:) {

:

":

."()

:

":

."()

:

."()

=

."()

:

:

-

":

( )

( )

( )

( )

( )

:

( )

:

:

( )

( )

:

( )

":

":

( )

":

( )

-

-

-

( )
( )
( )
( )
( )
( )
( )

: -

"

( )"

":

( )"

...":

( )"

:

":

:

:

-

( )"

_____
/ / ( )
/ / ( )
( )
( )

"

.)"

:

:

:

:

.."

.)"

:

.."

:

.)"

:

) "

...(

.)"

..

( )
( )
( )
( )

) {...

} : ( )

: .(:

.( )

:

.

.

:

.

} :

.( )

.(:) {

:

/ _____ ( )
: ( )
: ( )

( )

( )

( )

( )

( )

-

-

/ ( )
 / ( )
 / ( )
 / ( )
 / ( )

:

"

....

( )"

-

"

-

:"

:"

( )"

"

:"

-

( )

:"

( )"

-

:"

:

( )"

- / /	( )
/ /	( )
-	( )
.	( )
	( )

( )

( )

:

( )

/ ( )
/ ( )
: ( )

:

( )

" "

( )

( )

( )

_____
/ ( )
: ( )
( )

"

()

:

()

()

.

"

()

:

_____

.. ( )

( )

( )

( )

//

( )

( )

( )

"

"

:

:

( )

( )

( )

( )

( )

( )

- - - - -

( )

( )

-

( )

( )

( )

- - - - -

- <http://aljazeeraatalk.net/upload/ / .jpg>
- [satellite? Pagename=Islam Ouline/FatwaA fcid/ www. Islamouline.net/servlet/- Arabic- Ask-Scholar.](http://satellite? Pagename=Islam Ouline/FatwaA fcid/ www. Islamouline.net/servlet/- Arabic- Ask-Scholar)
- donotreplay@donotreplay.com

:

-

www.haldiehislam.com

THE ISLAMIC HOSPITAL

Tel. 680127
P. O. Box . 2414
Cable . ISLAMIA
Fax. No. 661773
Amman - Jordan

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

المستشفى الاسلامي

هاتف ٦٨٠١٢٧
ص.ب ٢٤١٤
برقياً : اسلامية
فاكسيلي ٦٦١٧٧٣
عمان - الاردن

تفويض

لاجراء تخدير وجراحة لحالة خطيرة

نحن الموقعين أدناه .....

وبعد الاطلاع الكامل على خطورة حالة المريض .....

كما أوضحها لنا الاطباء الاختصاصيون في قسم التخدير بالمستشفى الاسلامي ، وعلى احتمالات حدوث مضاعفات خطيرة على حياته نتيجة للتخدير والجراحة ، ونظراً لضرورة إجراء التخدير والجراحة فإننا - بعد التوكل على الله - نوافق على اجراء التخدير وكذلك لإجراء العملية الجراحية من قبل

الدكتور .....

متحملين بذلك مسؤولية هذه الموافقة ، ومتمهدين بعدم مطالبة المستشفى أو اختصاصيه بأية مسؤولية عن أية مضاعفات قد تنجم عن العناية الطبية بمختلف أنواعها لمريضنا ، وعلى ذلك نوقع .

الاسم والتوقيع

صه القرابة بالمريض

العنوان

التاريخ / /

اسم وتوقيع اختصاصي التخدير

الاسم والتوقيع

صه القرابة بالمريض

العنوان

شاهد

الاسم

التوقيع

ME129

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

THE ISLAMIC HOSPITAL

Amman - Jordan

المستشفى الإسلامي

عمان - الأردن

Ref. : .....

Date : .....

الرقم : .....

التاريخ : .....

الموافق : .....

**تفويض
لإجراء عملية جراحية**

أنا الموقع أدناه : .....

أوافق وأفوض الدكتور : .....

على إجراء عملية : .....

وذلك بعد أن قام الطبيب بشرح كافة حيثيات العملية الجراحية وفائدتها لحالتي المرضية،
والمضاعفات والمخاطر المحتملة لها، وبذلك أتحمّل المسؤولية الكاملة لهذه الموافقة والتفويض،
وأتعهد بعدم مطالبة الطبيب أو المستشفى الإسلامي أو أي من موظفيه بآية مسؤولية قد تنجم
- لا سمح الله - عن هذه العملية وعن العناية الطبية التي تسبق أو تتبع هذه العملية .

وعلى ذلك أوقع تحريرا في / /

اسم المريض : .....

توقيع : .....

إثبات الشخصية : .....

عنوانه : .....

مصادقة الطبيب

شاهد

الاسم : .....

التوقيع : .....

الاسم : .....

التوقيع : .....

تلفون : ٥٦٨٠١٢٧ - فاكس : ٥٦٦١٧٧٣ - صندوق بريد ٩٢٥٦٩٣ الرمز البريدي ١١١١٠، ٢٤١٤، رمز بريدي ١١١٨١ - تليكس ٢١٩٧٩ اسلامي جو
Tel. : 5680127 - Fax : 5661773 - P.O.Box : 925693 Amman 11110-2414-11181 - Telex : 21979 ISLAMIC JO
www.islamic-hospital.com E-mail:islamic hospital@index.com.jo

ME 130

NURSING JUDGMENTS IN ISLAMIC JURISPRUDENCE

By

Feryal Al – Jammal

Supervisor

Dr, Jameelah Al – Refa'ai

ABSTRACT

This study aimed to explain the nursing judgments from the Islamic point of view.

The researcher in the research approach determined on the generalization texts by its aims and the Islamic jurisprudence rules, that for the shortage of legitimacy indicators texts that explain the Islamic jurisprudence judgments which related to nursing profession.

The most important results that concluded from this study.

There are jurisprudence judgments related to the nursing profession are a must for nurses to know it, and to understand that judgments in order to be accurate in his/her job with his/her moral, scientific and skillfully.

Finally, the most important recommendation by this study, is to modernize teaching Islamic jurisprudence that related to acting medical professions in nursing and medicine faculties to be taught upon Islamic standards.